

зерттеудің негізінде қорытынды жасасақ,бізге Жошы хан кесенесінің құрылыс тарихы әр уақыоағы екі кезеңді камтиды екені белгілі,сол екі аралықта ол бірнеше рет жөндеуде өткен,оның архттектуралық кескінінің жарқын ерекшеліктерін құрайтын кесененің сыртқы күмбезі мен 17 қырлы жұлдызды барабаны кесененің салыні барысындағы алғашқы сәулетшілік құрылысы болып табылмайды,ал 2-ші құрылыс кезеңінің қайта қалпына келтіру нәтижесі Ақсақ Темір дәуіріне сәйкес келеді деп болжанады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

- 1.Д.Қыдырәлі Жошы хан. - Халықаралық Түркі Академиясы,2020.
2. Ә.Х.МарғұланЖошы хан кесенесі баяндамасы
3. Ә.Х.Марғұлан Казахское народные прикладное искусство,көптомдық монографиясы

БІЗ НЕТКЕН ЕР.МАХАМБЕТ ӨЛЕҢДЕРІНДЕГІ ИСАТАЙ БАТЫР БЕЙНЕСІ ЖӘНЕ ТАРИХИ ШЫНДЫҚ

Сақташ А.Қ.

Ғылыми жетекшісі:п.ғ.м.,Кидралиева А.Б.
Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті
kidralieva_a.b@mail.ru
Қарағанды қ.

Қазақ ақыны әрі батыр Махамбет – қазақ халқының антиколониалдық және халықтық азаттық көтерілісшілерінің бірі. Ол 1804 жылы Бөкей Ордасының ауданында үлкен отбасында дүниеге келген. Оны анасы Қосуан тәрбиелеген. Оның атасы Құлмали мен әкесі Өтеміс феодалдық дворянмен «суық» қарым-қатынаста болған. М.Өтемісовтің жастық шағы батыс Қазақстанда шаруа толқулары жиі басталған кезеңде өтті. Ерте жастан ауызша поэтикалық шығармашылықпен айналыса бастады, оның импровизацияға деген таланты өз жанкүйерлерін тапқан. 16 жасында Махамбет Беріш руының үздік ақыны деп танылды. Ол тәжірибелі ақындарды тапқырлығымен жеңіп, отбасының зор мақтанышына айналды. Махамбет ең алдымен, өзінің даналығымен және адамгершілік қасиеттерімен халықтың құрметіне бөленді, бұл қасиеттер оның шығармаларынан да көруге болады. Оның өлеңдерінде ол негізінен қазақ қоғамының әлеуметтік-психологиялық аспектілеріне, қарапайым адамдарда кездесетін процестерге, әділеттілік пен алдауға, мейірімділік пен зұлымдыққа назар аударды.

Ақсақалдар мен батырларөз үйінің есігін Махамбет үшін қуана ашты. Беріш руының құрметті билерінің бірі Исатай оны досы және бауыры ретінде қабылдаған. Махамбеттің атағы бүкіл кіші жүздің ауылдарынан асып, Еділ ноғайлары,Қаратау шектілері, қыпшақтар меннаймандар білген. Махамбет алғашқы білімін медреседе алған. Ол 1824 жылы Орынбордағы ілімдерін жалғастырып, сол жылы оны әйгілі ақын ретіндеІшкі Орданың ханы Жәңгір өзінің ұлы Зұлқарнайынға тәлімгер етіп тағайындайды. Онда Махамбет орыс тілі мен орыс тілісауаттылығын үйренеді. Сонымен қатар, ол діннен хабары мол діндар адам болған. Шамамен бес жыл бойы ол хан мұрагерінің мұғалімі болды, сосын Махамбет пен Жәңгір хан арасында қалың орын алды. Ол татар және орыс тілдерін еркін меңгерген. Ол Хиуада, Орынбор қаласында тұрған. М.Өтемісұлы орыс жазушысы мен этнографы В.И. Дальмен таныс болған, ол Орынбор губернаторында арнайы тапсырмалар бойынша лауазымды қызмет атқарған. М.Өтемісұлы Ішкі Орда мен Орынборда қызмет еткен саяхатшы ғалым Г.С. Карелинмен жақын қатынаста болған[1, 235 б.].

Хан Жәңгірдің Махамбетті өз тараптарына тарту әрекеттері сәтсіздікпен аяқталды. Махамбет пен Хан Жәңгірдіңортасы бір болса да, таптық құрылымның әділетсіздігі бүлікшіл ақынға ұнамады. 1829 жылдың күзінде далада басталған көтеріліске белсене қатысқан Махамбет Калмыковский бекінісінде түрмеге қамалып, онда екі жыл болды: ол 1831 жылы ғана қашып құтылады.Жәңгір хан оны император сарайына бару үшін өзінің жолсерігі ретінде Петербургке апаруды көздеген. Хан жағы Махамбетті өзіне тарту үшін оның кандидатурасын ру ақсақалдарына ұсынады. 1834 жылы старшина болып Махамбет Өтемісұлы тағайындалды.

Махамбет Исатай Тайманұлымен бірге Ресей үкіметінің әскерлері мен Жәңгір хан әскерлеріне қарсы соғысқан көтерілісшілер отрядтарын басқарды. Исатай Тайманұлы қайтыс болған Ақбұлақ өзені маңындағы шайқаста көтерілісшілер жеңілгеннен кейін, оңтүстікке қашып, бірнеше жыл сол жерде жасырынады.

Ол 1846 жылы 20 қазанда қазіргі Атырау облысы аумағында қаза тапты – жаудары жалдаған қастандық жасаушылары қолынан қаза тапты [2, 112 б.].

Махамбет творчествосының идеялық бағытын негізінен айқындаған нақты тарихи оқиға – Исатай Тайманұлы пен Махамбет Өтемісұлының өзі басқарған 1836-1838 жылдардағы Батыс Қазақстандағы шаруалар көтерілісі екенін айта кеткен жөн. Махамбет сол кездегі қазақ поэзиясында қазақ шаруа бұқарасының феодалдық езгіге қаһарынан туындаған ерекше өткірлікке жеткен бүлікшіл рухты асқан көркемдік қуатпен бейнелеген. Махамбет қазақ лирикалық поэзиясына мүлде жаңа мазмұн енгізді – ол жауызгерлерге қарсы

қарулы күреске шақыруды өз шығармаларының негізгі тақырыбына айналдырды, идеялық мазмұны да, стилі де өзінің шығармашылық даралығының жарқын таңбасымен таңбаланған шығармалар тудырды.

Ішке қонған өлең жолдарымен замандастарының еркіндікке деген сүйіспеншілігін оятып, билеушілердің озбырлығы мен езгісіне қарсы табанды, батыл күреске ұмтылу сезімін оята отырып, акын қиындықтардан қорықпауға, барлық кедергілерді батыл жеңуге шақырады. «Ереуіл атқа ер салмай» туындысында «аштықты, шөлді, ыстықты бастан кешіріп», ауыр сынақтардан өтіп қана мақсатына жете алатын халық мүддесі үшін күрескер батыр бейнесін көркемдікпен нанымды бейнелейді. Акын өз шығармаларында бұқара халықты аяусыз езіп отырған феодалдық билеушілерді жойқын сынап отырып, халықтың кедейлігі мен қайғы-қасіретін қызу жанашырлықпен айтады. Акынның өлеңдері мен жырларының («Жәңгір ханға», «Баймағамбет сұлтанға», «Ұлы Арман», «Нарында», «Қызғыш құс» т.б.) негізгі тақырыбы – әділдік, бостандық, наразылық үшін күрес. қолданыстағы жүйеге қарсы[3, 155 б.].

М.Өтемісұлының көтеріліс басшысы И.Тайманұлы прототипі болған халық қорғаушысы бейнесін жасауы қазақ әдебиеті тарихындағы жаңа құбылыс болды. Акын өз қаһарманында халық ісі үшін нағыз күрескердің биік адамгершілік қасиеттерін, Отанына, халқына деген сүйіспеншілігін, олар үшін қандай да бір құрбандыққа баруға дайындығын, мызғымас қайратты бейнелеген. Оның Исатайы – көтерілісшілердің ержүрек басшысы ғана емес, сонымен бірге олардың қамқор досы, дана кеңесшісі, күрестегі адал жолдасы.

Махамбеттің бүкіл болмыс-бітіміне жоғары шабыт екпінін сіңіре алатын ақындық дарынының күші оның ерекше шеберлігінен анық байқалады, бұл оның өлеңдері өзінен-өзі жеңіл, еркін қалыптасып кеткендей әсер қалдырады.

Махамбет халық поэзиясының поэтикалық, жанрлық формалары мен экспрессивтік құралдарының орасан зор көркемдік мүмкіндіктерін толық ашты. Қазақтың халық ақындық өнерінің сан ғасырлық даму жолында қалыптасқан көркемдік ұстанымдарын дамыта, жетілдіре отырып, өз шығармашылығымен ауызша поэзияның жазба әдебиетпен жақындасуына үлес қосты, мұның қазақ әдебиетінің одан әрі дамуы үшін маңызы зор болды.

Акын шығармалары асқан құштарлықпен, саяси өзектілігімен, сондай-ақ көркем тілімен, жоғары шеберлігімен ерекшеленеді және жарқын өзіндік ерекшелігімен ерекшеленеді.

Махамбет заманы – төңкерістер дәуірі, қайратты тұңға, дарынды акын, аласапыран заманда өмір сүрді. 19 ғасырдың 20-30 жылдарында көтерілістер Италия мен Испанияда өршіп кетті. Француз революциялары бірінен соң бірі жалғасты. 1921 жылы гректер түрік үстемдігіне қарсы көтеріліс жасап, Петербургтегі орыс ақсүйектері Сенат алаңына шықты.

Ал еуропалық оқиғалардың жаңғырығы мүлде жетпейтін далалық Азияда халық наразылығының толқындары бірінен соң бірі көтеріледі.

1822-1824 жылдары батыр Жоламан Тіленшіұлы бастаған көтеріліс болды.

1824-1825 жылдары Орта жүздің соңғы ханы Ғұбайдолланың басшылығымен көтеріліс болды.

1826-1838 жылдары Қайып-Ғали Есімұлы сұлтан бастаған көтеріліс.

1836 жылы қазақтар Исатай Тайманұлының бастауымен әрекет етеді, бұл көтеріліс 1837 жылғы хан Кенесары көтерілісіндей қанмен араласып үлгермейді, бірақ 1847 жылға дейін даланың әр жерінде көтеріліс ошақтары тұтанады.

Бұл ақындар дәуірі еді, осы кезде көптеген өлеңдер жазылды, олардың жалық үшін маңызы зор болды. Грецияның азаттығы үшін күреске аттанған ағылшын лорд Байронның өлеңдерімен қаншама бүлікшіл жандар тәрбиеленді. Ал Пушкиннің, Лермонтовтың қолмен жазылған еркін өлеңдері бүкіл Ресейге тарады. Бұл романтик ақындардан билік бекерден қорықпаған: өлеңдерде наразылық көңіл-күйлері, найзағайдай бұлдыр атмосфера көрінді, поэтикалық жолдар шынайы болды, олар шайқас ұранына айналды.

Бүгінгі күні таңқалдыратын сұрақтар туындайды: ағылшын лорд Байронның гректерге қандай қатысы бар? Неліктен орыс ақсүйектерінен шыққан желтоқсаншылар монархияны ұнатпады? Немесе, дала ақсүйегі Махамбет Өтемісұлы Жәңгір ханды неге жақтырмады?

Махамбеттің әкесі Өтеміс Бөкей Ордасы ханымен жақын болған. Махамбет жақсы мұсылмандық білім алған деген пікір бар. Ал 16 жасында Беріш руының ең таңдаулы ақыны болып танылды. Баласының хан ордасына шақырылуына әкесінің үлесі болғаны анық. 1824 жылдан бастап жігіт ағалары, әпкелері, келіндері қалған ауылын тастап, хан баласының тәрбиешісі болады.

Махамбет ханмен бірге көшіп-қонып, анда-санда ғана атамекеніне барып тұрады. Бірақ туған жердің бейнесі акын үшін ең ыстық бейнелердің бірі болып қалған. Өлеңдерінде Батыс Қазақстан жері Нарын туралы жиі жазады.

Нарын
Абайламай айрылдым,
Ар жақтағы елімнен -
Анау Нарын деген жерімнен.
Тірі кеттім демеймін,
Кем болмады өлімнен.
Теңім үлгі алмады,
Аузымдағы желімнен.

Істеген ісім кетті далаға,
 Қашан өтіп шығам деп
 Қайғырамын мен - дағы
 Жайықтан арғы далаға.
 Басқа қысым түскен соң,
 Қайырылмастай күн болды
 Қатын менен балаға.
 Барсаң, сәлем айта бар
 Ата менен анаға.
 Жаудан аман жан қалса,
 Қара орман - малым садаға.
 Өлең айтып толғадым,
 Көкірегімді басарға.
 Қарадай отын жармадым
 Тас қазанды асарға.
 Махамбеттей мұңдыға
 Енді келер күн қайда,
 Ханға құрған шатырды
 Сүңгіменен түртіп ашарға?
 Алтын жақса жарасар
 Жылтыраған күміске.
 Он екі ата Байұлы
 Жиылып келсе бұл іске,
 Алты сан алаш ат бөліп
 Тізгінін берсе қолыма,
 Заулар едім бір көшке..

Жәңгір жас ақынның өлеңдеріне тәнті болғаны сонша, оны Кіші жүздің ең таңдаулы ақыны деп жариялайды. Жәңгірдің хан тағына отыруына арналған мерекелік шарада. Махамбетті досым деп жар салып, ат, алтын шапан сыйлады [4, 126 б.].

Ханның өзі туралы: Тарихшылар Жәңгірді жаман емес хан болған дейді. Ол білімнің қажеттігін жақсы түсінген. Бөкей Ордасында, Еділ мен Жайық сағасында тұңғыш зайырлы мектеп, фельдшерлік пункт, алғашқы дәріхана ашқан да сол. Оның бұйрығымен бау-бақша егіліп, көкөніс өсіруге жұмыстары қолға алынған. Оның балалары Ресейдің үздік оқу орындарында оқып, Ресей армиясында қызмет еткен. генерал Ғұбайдолла Жәңгірұлы Қырым соғысына қатысқан. Осы уақытқа дейін Ялтада жергілікті тұрғындар «Шыңғыс хан саяжайы» деп атайтын үй бар, бұл Ғұбайдолланың үйі. Жәңгір көшпелілер өркениетінің заманы өтіп бара жатқанын, қайта құру керектігін ерте түсінді.

Жәңгірдің бірде-бір мерекесі Махамбетсіз өтпейтін. Көрші жүздерден, Хиуа, Бұхарадан ақынды тыңдауға келген. Ақын ханға арналған дәстүрлі, оны дәріптейтін жырлар жазды ма? Жзған күннің өзінде де, ондай өлеңдері бізге жеткен жоқ. Әйтсе де, өркениетті хан да мұны талап етпеген деуге болар: ақынының өзгелерге ұқсамайтыны өзіне жарасымды еді.

Махамбет жырларынан небір құдіретті қуаты бар. Ал, жібек жастыққа төселіп, жауынгер, нағыз ер азаматтың қиын-қыстау жолы туралы жыр тыңдаудың өзіндік бір сүйкімділігі бар еді.

Ереулі атқа ер салмай,
 Егеулі найза қолға алмай,
 Еңку-еңку жер шалмай,
 Қоңыр салқын төске алмай,
 Құбыланы төрткүл оңға алмай
 Тебінгі терге шірімей,
 Терлігі майдай ерімей,
 Алты малта ас болмай,
 Өзіңнен туған жас бала
 Сақалы шығып жат болмай,
 Ат үстінде күн көрмей,
 Ашаршылық, шөл көрмей,
 Арып-ашып жол көрмей,
 Өлеңді төсеп ет жемей,
 Ер төсектен безінбей,
 Ұлы түске ұрынбай,
 Түн қатып жүріп, түс қашпай,
 Тебінгіні теріс салмай,
 Темірқазық жастанбай,
 Қу толағай бастанбай,

Ерлердің ісі бітер ме?!

Ақын осы өлеңінде «нағыз жігіт қандай болуы керек?» деген сұраққа жауап береді.

Махамбет пен Исатай: Өлеңдер мен күрес. Махамбет 6 жыл бойы сарай ақыны, Жәңгірдің ұлының тәрбиешісі болады, орыс офицерлерімен тіл табысады, орысша, татар тілін жетік меңгереді. Мұның бәрі кенеттен аяқталды: ханның сүйіктісі, ақсүйек, кенеттен шәкіртін тастап кетіп, хан сарайына оралмады. Енді, міне, оның өлеңдері адамшылыққа жатпайтын ханның әрекеттерін әшкерелейтін өлеңдерін шығарады:

Хан емессің, Қасқырсың,
Қас албасты басқырсың,
Достарың келіп табалап,
Дұшпаның сені басқа ұрсын!
Хан емессің, ылаңсың,
Қара шұбар жылансың.
Хан емессің, аярсың,
Айыр құйрық шаянсың!

Олардың арасына кім түсті? Бұл туралы тек болжаулар, көптеген нұсқалар бар: Махамбеттің ханның сүйікті жары Фатимаға деген сезімінен бастап, Жәңгірдің қандай сұмдық ортасы барын, халықтың қалай қиналып жатқанын кенет көрген ақынның тосын пайымына дейін. Сондай-ақ, Махамбет қашанда құрмет тұтатын Исатай оны ел-жұрт аштан қырылып жатқанда, сән-салтанатпен өмір сүріп жатырсың деп сөккен-ді. Махамбет ханмен бірге қызмет еткенде, оның отбасына Исатай Тайманұлы қамқор болды. Сондықтан олардың жолдары бұрыннан қиылысып кеткен. Исатай жасы үлкен, 1791 жылы дүниеге келген, 21 жасында Бөкей ордасының тұңғыш ханы Бөкей оны Махамбет руы болып табылатын Беріш руының жайық тармағына старшина етіп тағайындайды[5, 69 б.].

Исатайдың билікпен қарым-қатынасы қиын болды. Бөкей оны құрметтегенімен, оның ағасымен жауласатын. Исатай алғашында Жәңгірмен келіспеушілік танытпаса да, 1833 жылы өзінің жауыздығымен, сараңдығымен танылған қайын атасы Қарауылқожаны жоғары қызметке тағайындағанда Исатай бұған үзілді-кесілді қарсы болады.

Исатай Тайманұлы жиналыста ханға қарсы шықты. Ал Махамбет күресуді әлі ойламаса да, бірақ еркіндіктің дәмін татып көргендіктен, Исатайға қосылып, талапқа қарсылық білдіріп, далада бірге жүгіреді. Олар ең зұлым ұры, ханның қайын атасы Қарауыл-қожа Бабажановты айыптайды.

Жәңгір өз жауларын өзі өсірді. Бүлікшіл старшындарды – Исатай мен Махамбетті қорқыту керек деп есептеді. Тактика: өтірік жала жабу, олар малшыны өлтірді деп, оларды темір тордың артына жасырамыз деп үміттеніп, қамауға алуға тырысады. Міне, сол кезде олардың айналасында топтар қалыптаса бастайды. Көтерілістен қорыққан Жәңгір орыс өкіметіне жүгінеді, бірақ халық қысымды сезінген сайын Исатай мен Махамбет туының астына көтерілісшілер көп жиналады. Дала халқына бірлікке жету қиын, бірақ ортақ қауіп төнген кезде руға бөлінуді ұмытады.

Махамбеттің өлеңдерінің екпінді ырғағы үйір жылқы жүгіргендей, шабандоз соңғы шайқасқа асығып бара жатқандай сезіндіреді. Қазақта бұрын мұндай өлеңдер болмаған. Ақындар мұнды, жайбарақат өлеңдер жазған. Міне, еркіндіктің қарқыны, ырғағы.

Қазақстан 18 ғасырдың соңы – 19 ғасырдың басында ең өткір ішкі саяси және діни қайшылықтардың түйініне айналды. Шаруашылықтың артта қалған формалары бар, негізінен жартылай көшпелі халқы бар феодалдық ел бола отырып, патша самодержавиясының отарлау саясатына ұшырады. Соның салдарынан халықтың ең кедей бөлігі патша шенеуніктері мен жергілікті феодалдық бай дворяндарының қос қамытының астында қалды. Салықтар мен реквизициялар, билердің, сұлтандардың, болыс билеушілерінің шектен шығуы еңбекші халыққа ауыр жүк түсірді.

Халықтың наразылығы пісіп-жетілген жағдай болды. Мұның бәрі 1836-1837 жылдары Батыс Қазақстанда, Бөкей Ордасында Исатай Тайманов пен ақын Махамбет Өтемісұлының басшылығымен шаруалар көтерілісі басталуына әкелді.

Патшаның жазалаушы отрядтары артиллерияны пайдалана отырып, көтерілісшілерді талқандады. Бірақ Исатай мен Махамбет халықты тағы да күреске көтере алды, бірақ 1838 жылы ақырғы жеңіліске ұшырайды.

Жартылай аш, жартылай киінген, нашар қаруланған кедей көшпенділер артиллерияға қарсы, тоқ және қарулы жазалаушыларға қарсы не көрсетеді, олардың отрядтары қазақ халқының даласында ұзақ уақыт бойы шектен шығып, әлі де талай лас істер жасайды.

Оның өлеңдері қанға, азапқа, сынаққа, мылтыққа, ащылыққа, қылыш пен мылтық үніне, көңілсіздікке, жеңіс қуанышына, жақсылыққа деген аздаған үміт ұшқынына, үмітсіздікке, жалғыздыққа, барлық үміттердің жоғалуы мен күйреуіне қаныққан[6, 118 б.].

Қазақ халқының біртуар перзенті, 19 ғасырдың басындағы қазақтың біртуар ақыны Махамбет Өтемісұлы ұлы тұлға, ақын, батыр ретінде артына елеулі де бай әдеби мұра қалдырды. Махамбет творчествосының зор маңызы оның қазақ көркемдік-поэтикалық өнерінің дамуындағы жаңа кезеңді белгілеуімен, әдебиеттегі әлеуметтік мәселелердің тереңдей түсуімен, демократиялық ой-пікірлердің неғұрлым жарқын көрінісімен сипатталатын кезеңмен айқындалады. Сонымен бірге Махамбет поэзиясы қазақ әдебиетінің дамуындағы тарихи жағдайларға байланысты ондағы жеке шығармашылықтың ерекше жарқын көрінісімен ерекшеленеді. Оның поэзиясы өзінің ашулы наразылығымен, езгілерді аяусыз сынауымен, халық мүддесі үшін

күрес тақырыбымен, стильдің қарапайымдылығымен және ер мінезділігімен 19 ғасырдың екінші жартысындағы кейінгі демократиялық поэзияны алдын ала көрсетті. Ол қазақ халқының озық өкілдері көрсеткен азаматтық қаһармандық ерліктің ескерткіші ретінде өзінің тарихи және әдеби мәнін мәңгі сақтайды. Ол өзінің идеялық-эстетикалық үнін жоғалтпай, барлық асқақ, әдемі нәрселерге жауап беретін адамдардың санасын әлі ұзақ уақыт бойы жаулап алады және бағындырады.

Халық азаттығы жолындағы жалынды күрескер, отты ақын, асқан қайратты, қайсар рухты, ерік-жігерін жаулармен кескілескен шайқастар, олардың қыңыр қуғын-сүргіндері сындыра алмаған Махамбет нағыз патриот – өз заманының алдыңғы қатарлы тұлғалардың бірі болды.

Махамбет өз туған халқының перзенті ретінде өз елінің болашағынан үлкен үміт күтті, елінің тәуелсіздігін, азаттығын аңсады:

Еділдің бойы ен тоғай,
Ел қондырсам деп едім.
Жағалай жатқан сол елге,
Мал толтырсам деп едім...

Махамбеттің бұл арманы бүгінде орындалып отыр. Бүгінде Қазақстан Республикасы – егеменді, тәуелсіз, өз болашағын өзі қалыптастырып отырған ел. Тәуелсіздік алған мерзімнің ішінде мемлекетіміз біршама жетістіктерге қол жеткізді. Қазақ тілінің мың оралымдығы, қасиетін ұғындыруда ақын жырлары – ұрпақ тәрбиесінде құнсыз дедактикалық материалдар. Махамбеттің Исатай бейнесін көркем сомдауы, халық кегінің жолында көтеріліске шақыру болашаққа, келер ұрпаққа деген нық сенімі жыр жолдарында өте көркем берілген. Ұрпақ бойында ұлттық рухты, өзіне деген сенімділікті, халқына деген құрметті қалыптастыруда Махамбет өлеңдерін түсіне отырып оқыту қажет.

Біздің парызымыз – осы тұлғаны ұрпаққа таныту, оның жырларын өшірмей мәңгілікке сіңіру Махамбет өлеңдері барша елдік, ерлік қуатымен, көркемдік құнарымен шетелтілдеріне аударылса, әлем халықтары сүйіп оқитын қымбат шығарма, қазақтың тілін, ерлігін танытатын асыл қазына болары анық. Бүгінде республика мектептері мен жоғары оқу орындарында «Махамбеттану» бағытында біршама танымдық-тәрбиелік шаралар іске асып жатыр.

Махамбет поэзиясында оқушыларды жақсы өнеге, адамгершілікке үндеген терең философиялық түйін, парасатты ой, қайсарлық пен нәзіктік аз емес. Оқыту үрдісінде оларды тәрбиелік мақсаттарға ұтымды пайдалана білу, өскелең ұрпаққа дәйектілікпен жеткізе білу – негізгі мақсатқа айналмақ.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қирабаев С. Қазақ әдебиеті: тарихы және теориясы. — Алматы: Қайнар, 1991. — 320 б.
2. Әуезов М. Махамбет. — Алматы: Жазушы, 1974. — 210 б.
3. Шамұратов Т. Исатай-Махамбет қозғалысы: тарихи деректер мен зерттеулер. — Алматы: Ғылым, 1999. — 280 б.
4. Сүлейменова З. Махамбет өлеңдеріндегі тұлға мен заман: тарихи және әдеби талдау. — Алматы: Мектеп, 2002. — 250 б.
5. Тұрсынов Қ. Қазақ әдебиеті: Махамбет және оның заманы. — Алматы: Атамұра, 2008. — 200 б.
6. Жұмалиев Қ. Махамбет және Исатай: Ағарту дәуірі және қазақ қоғамы. — Алматы: ҚазАқпарат, 2010. — 270 б.

ҚАЗАҚТЫҢ ҚАЙСАР ҚЫЗДАРЫ: ҰЛБӨБЕК УӘЛИХАН КЕЛІНІ МЕН ҚҰРАЛАЙ НАТУЛЛАЕВА

Серғазы Гүлназар

Ғылыми жетекшісі: т.ғ.д., профессор Нұрбай Қ.Ж.

С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті

gulnazarsergazy@gmail.com

Астана қ.

Тақырыпты алғандағы мақсатым: Тұлғатану Қазақстан тарихының өзекті мәселелеріне жатады. "Батырдың ұлты жайлы ізденуді доғарсаңыз, барлық жағдайыңызды жасаймыз" деген билік ұсынысы Құралай Натуллаеваны райынан қайтара алмады. Ала тақиялы ағайынның күллі сый-сияпат, қамқорлық құрметінен бас тартып, ұлттық мүддені бәрінен де жоғары қоя билген қазақтың қайсар қызының ерлігі қашан да ел есінен шықпауы тиіс. Оның өзбек үкіметі ұсынған атақ-марапатты мансұқ етіп, ақиқаттың ақ жолын таңдауын өз халқын шынайы сүюдің ұрпақтан ұрпаққа мұра болар нағыз патриоттық үлгі-өнегесі деп ұққан жөн.

Бірінші қайсар қызымыз – ол аты аңызға айналған Абылай ханның немересі Ғұбайдолла сұлтанның жұбайы Ұлбөбек. Ұлбөбек ханым туралы мағлұматтар өте аз, жоқтың қасы деп те айтсақ болады. Сондықтан да, Ұлбөбектің жұбайы Ғұбайдолла сұлтан туралы қысқаша ғана айтар болсақ ол Орта Жүздің ханы Уәли